GREK HARFLİ TÜRKÇE BİR METİNDE HALK SÖYLEYİŞLERİ

Arş. Gör. İbrahim KARAHANCİ
Uludağ Üniversitesi, ikarahanci@uludag.edu.tr

ÖZET

Bu bildiride Grek harfleriyle Türkçe olarak 1909'da Atina'da yazılmış *Hekaye-i Şah İsmail ve Gülüzar Hanum* adlı eserde geçen halk söyleyişleri ele alınmıştır. Yazıldığı dönem, hitap ettiği kitle ve içeriği açısından önemi büyük olan eser, genel olarak klasik Osmanlı Türkçesi yazım geleneğinin etkisi altında bulunsa da halk ağzına ait ögeler bakımından da oldukça zengindir. Son yıllarda sayısı hızla artan Grek harfli Türkçe araştırmalarına ve bu yolla Osmanlı Türkçesi bilgi dağarcığına katkı sağlamak, bu çalışmanın temel amaçlarından biridir. Osmanlı coğrafyasında özel bir topluluk oluşturmuş Karamanlılar tarafından yazıya dökülen bu halk hikâyesi, aynı zamanda onların Türk ve Anadolu kültürünün ayrılmaz bir parçası olduğunu göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Grek harfli Türkçe, Karamanlıca, halk söyleyişleri, Osmanlı Türkçesi.

ABSTRACT

In this paper, written in Greek letters in Athens in 1909 as the Turkish, *Hekaye-i Şah İsmail ve Gülüzar Hanum'*s public utterances have been discussed. The work whose is of great importance in terms of the time of writing, addressed the audience and content, generally, is under classic Ottoman Turkish orthography influence. However this story is very rich in terms of colloquial speech elements. In recent years the rapidly increasing numbers of Greek-letter Turkish research and in this way to contribute to the knowledge base of Ottoman Turkish research is one of the main objectives of this study. This folk story was written by Karamanlides who are a private community in the Ottoman geography. Furthermore, it is an integral part of their Turkish and Anatolian culture shows that.

Key Words: Greek letters Turkish, Karamanlidika, public utterances, Ottoman Turkish.

GREK HARFLİ TÜRKÇE METİNLERİN SÖZ VARLIĞI ÜZERİNE

Türk dili, tarihten günümüze *Köktürk*, *Mani*, *Soğut*, *Uygur*, *Brahmi*, *Tibet*, *Süryani*, *İbrani*, *Ermeni*, *Grek*, *Gürcü*, *Arap*, *Kiril*, *Latin* vb. alfabelerle yazıya geçirilmiştir. Bunların içinde Türkçenin en geniş yayılma alanı bulduğu yazı sistemleri; Köktürk, Uygur, Arap, Kiril ve Latin alfabeleridir. Bu kadar çok alfabeyle yazıya geçirilerek duygu ve düşünce evrenlerine tercüman olan Türkçe, sahip olduğu öz değerleri çoğu zaman korumayı bilmiştir. Bugün bile yaygın olarak üç farklı yazı sistemiyle - Latin, Kiril, Arap alfabeleri - karşımıza çıkarak söze ve kaleme geldiği geniş coğrafyalarda önemini sürdürmektedir.

Türklerin Grek harfleriyle ilk ilişkilerine somut kanıtlarla değinen Talat Tekin, Türkçenin veya Türkçe sözcüklerin yazımında kullanılan ilk alfabelerden biri olarak Grek (Yunan) alfabesini gösterir. Tekin, Grek harfleriyle yazılmış en eski Türkçe sözcüklerin Ural nehrinin Türkçe adı olan *Yayık* ile eski Türklerin cenaze töreni anlamında kullandıkları *yoğ* sözcüklerinin olduğunu söyler. *Yayık* adının ilk olarak İskenderiyeli astronom Ptolemaios tarafından II. yüzyılda Δαίξ "dayıks" biçiminde kaydedildiğini, *yoğ* sözcüğününse 576 yılında Göktürk hakanı Ektel'e gönderilen elçilik heyeti başkanı Valentinos tarafından yazıya geçirilen δοχια "dohia" olduğunu belirtir.[1]

[1] Tekin, Talat, "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Grek Alfabesiyle Türkçe", Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları, S. 3, s. 20, İstanbul, 1984.

VI. yüzyılda Türklerle Bizanslıların İran'a karşı bir ittifak oluşturmaları, bazı Türk adlarının Grek harfleriyle yazılmasını zorunlu kılar, bu yolla bazı adlar, Apsilas "Arslan", ToupÇas "Türkeş", Tap Sou "Tarduş" vb. yazılır.[2]

Gyula Moravscik, 1943 yılında Bizans ve eski Bulgar belgelerinden topladığı *Byzantinoturcica* adlı iki ciltlik bir eser yayınlar. Semavi Eyice tarafından tanıtma yazısı yazılan kitabın ilk cildinde Türk milletlerinin tarihine dair Bizans kaynaklarına yer verilirken ikinci cildinde Bizans kaynaklarında Türk milletlere ait dil kalıntıları işlenir. Bizi ilgilendiren ikincisidir. Bu cildin 18. sayfasından itibaren Moravscik, Bizans kaynaklarında karşılaşılan bazı cümle ve ibareleri toplar. İlerleyen bölümlerde Türkçe kökenli sözcüklerin Bizans diline uyarlanması (s. 23-41) ve aynı kelimelerin Bizans imlasına intibakı (s. 41-49) üzerinde durur. Araştırmacı, kitabının ağırlık merkezini (s. 51-350) doğrudan doğruya alfabetik sırayla Bizans kaynaklarında rastlanan Türk asıllı ad (kişi, millet, yer), unvan ve sözcüklerin tam bir küçük sözlüğüyle dizinine ayırır. τζιτζάκιον "çiçek" (s. 313), Κούρτης "Kurt" (s. 169), Κουτουλμούς "Kutalmış" (s. 171), Άναχουτλού "Anadolu" (s. 69), βείρης "vezir" (s. 88), πέκης "bey" (s. 250), ἀμιρᾶ "emir" (s. 66) eserde geçen Türkçe sözcüklerden sadece birkaçıdır.[3]

Kaynaklarda göze çarpan Grek harfli Türkçe sözcüklerin sayısı, Yeni Çağ'a kadar oldukça sınırlıdır. Bu sözcükler, daha önce de belirtildiği gibi genelde Türklerin Bizanslılarla ilişkilerinden doğar.

Bizans Devletinin yıkılmasından sonra Grek harfli Türkçenin yazımına daha sistemli verilerle yaklaşılmaktadır. Bizans'ın varisi Osmanlılarda artık Grek harfli Türkçe metinler sahne almaya başlar. Talat Tekin'e göre Osmanlı Türkçesinin ya da Türkiye Türkçesinin Grek harfleriyle Türkçe yazılmış en eski metin örneği, XVI. yüzyıla aittir.[4] 1455-1456 yıllarında Fatih Sultan Mehmed'in buyruğuyla İstanbul patriği Gennadios Scholarios'a Rumca yazdırılan *İtikatname* adlı eser, Karaferya kadısı Ahmed tarafından Türkçeye çevrilir ve padişaha sunulur. Söz konusu eserin Grek harfiyle Türkçe yazımınınsa kim tarafından, ne zaman yapıldığı bilinmemekle birlikte 1584'te Martin Crusius tarafından Basel'de Avrupa bilim dünyasına tanıtılır.[5]

Türkçeyi Grek alfabesiyle yazıya döken son topluluk, Anadolulu Karamanlılardır. Türk-Yunan ahali mübadelesine kadar (1923-1924) daha çok Kayseri, Nevşehir, Niğde, Konya yöresinde yaşayan Karamanlılar, Karadeniz'in kıyı şeridinde, İstanbul, Suriye, Balkanlar, Besarabya, Kırım gibi yerleşim bölgelerinde de dağınık olarak oturmaktaydılar.[6] Hristiyanlığın Ortodoksluk mezhebine bağlı bu halkın dini nedenlerden ötürü Grek alfabesini kullanıyor olması doğaldır. Ancak bizce onların bir potada eriyen iki önemli özellikleri vardı. Biri, idari olarak bağlı oldukları Osmanlının resmi dinine ve yazı sistemine uymayıp kutsal kitaplarının yazıldığı Grek alfabesiyle kendilerine özgü bir edebiyat yaratarak Türkçe eserler kaleme almalarıdır. İkincisiyse din kardeşleri ve kadim komşuları Yunanlılardan günlük hayatta ve dini ayinlerde Türk dilini kullanmaları yönünden ayrılmalarıdır.

Eckmann, Karamanlıca eserleri tanıttığı "Karaman Edebiyatı" başlıklı makalesinde, elinde bulunan XVI. yüzyıla ait bir Türkçe şarkının, ayrıca XVII-XVIII. yüzyıllara ait henüz yayımlanmamış bir sürü Karamanlıca el yazmasının varlığından söz eder. Blau tarafından yayınlanan XVII-XVIII. yüzyıllara

---

2 Güngör, Harun, "Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitabe", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, S. 33, s. 99, İstanbul, 1984.

3 Eyice, Semavi, "Gyula Moravscik, Byzantinoturcica, I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker (= Türk milletlerin tarihlerine dair Bizans kaynakları), II. Spachreste der Türkölker in den byzantinischen Quellen (= Bizans kaynaklarında Türk milletlere ait dil kalıntıları)", Türk Tarih Kurumu Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları C. XXIV, S. 95, s. 493-497, Ankara, 1960.

4 Tekin, Talat, a.g.e, s. 20.

5 Eckmann, Janos,"Karaman Edebiyatı", çev. Rezzan Algül, Türk Dünyası Edebiyatı I, haz. Halil Açıkgöz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 22, İstanbul, 1991.

6 Eckmann, Janos, "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar I, Phonetica", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. VIII, s. 165, Ankara, 1950.

tarihlenen metinlerin de (vecizeler, dini takvim, bir oruç planı, dualar, para-beller vb.) bu külliyata eklenebileceğini söyler.[7]

Basımevlerinin yaygınlaşmasıyla Karamanlı edebiyatının da en parlak devri başlar. 1718'de İstanbul'da basılan *Gülizar-ı İman-ı Mesihi*, ilk basılı yapıt; 1935 yılına ait *Konyalı (Silleli) Prodromos Amphilochios'tan (Polotoğlu) Dualar* adlı eser de sonuncu kitap olarak kayda geçer. Yaklaşık 200 yıllık süreçte Avrupa'nın Venedik, Atina, Viyana, Leipzig, Amsterdam, Bükreş; Osmanlı Devletinin de İstanbul, İzmir ve Zincidere gibi çeşitli şehirlerinde yüzlerce Karamanlıca eser yayınlanmıştır.[8] Daha çok Türkçeye çevrilen din ve ayin kitaplarının oluşturduğu külliyatta din dışı kitaplar da (matematik, coğrafya, astronomi, fizik, zanaat kitapları, sözlükler, gazeteler, dergiler, romanlar, kanunnameler, dilbilgileri, tarım bilgileri kapsayan broşürler gibi) eksik değildi.[9] Bu eserlerin büyük bir bölümünü içeren bibliyografyalar yayımlanmıştır.[10]

ŞAH İSMAİL HİKÂYESİ'NDE HALK SÖYLEYİŞLERİ

Bu bölümde eserde geçen halk söyleyişleri söz varlığı bağlamında ele alınacaktır. Ölçünlü dilde rastlanmayan ya da sıklığı olmayan sözcükler ve sözcük öbekleri, metinde geçen örneklerle değerlendirilecektir. Örneklerin metinde geçtiği yerler cümle ölçeğinde sunulacak, hemen ardından parantez içinde biçimin geçtiği sayfa no. / satır no. verilecektir.

Sözcükler

• ***raviyanler***

Arapça *rāvi* "söyleyen, aktaran, nakleden, rivayet eden" sözcüğüne Farsça çokluk eki {-ān} eklenerek oluşan bu yapının ardına bir de Türkçe çokluk eki {-ler} getirilir. Türkçede bu duruma benzerlik gösteren *evlatlar, evraklar, elbiseler* vb. yapılar da mevcuttur. Her ne kadar ortada bir kural dışılık görünse de muhtemelen *raviyan* biçiminde Farsça çokluk ekinin işlevi unutulmuş, sözcüğün kökü, *ravi* değil *raviyan* olarak düşünülmüştür.

> ***Ravianler*** *şöyle rivayet iderler ki Açem ölkesinde Kantahar şehrinde bir azim patışah var idi (3/1-3)*

• ***anden***

Kamus-ı Türkî'de *ansızın* sözcüğünün karşılığında *andan* ifadesi bulunur. Bu sözcüğün "hatırda yok iken", "irticalen" gibi anlamlara geldiği belirtilir. Metinde yalnız cümle başında geçen *anden* sözcüğüyle Türkiye Türkçesinde karşılaşılmaz. Eserdeki kullanım biçimleri ele alındığında, Kamus-ı Türkî'de geçen anlamlara ek olarak *ondan sonra, daha sonra, ardından* gibi anlamlar yüklendiği görülür.

---

7 Eckmann, Janos, "Karaman Edebiyatı", çev. Rezzan Algül, Türk Dünyası Edebiyatı I, haz. Halil Açıkgöz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 22-23, İstanbul, 1991.

8 Eckmann, Janos, a.g.e, s. 23.

9 Balta, Evangelia, "Karamanlıca Kitapların Önsözleri", çev. Herkül Millas, Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları, S. 74, s. 18, İstanbul, 1990.

10 Salaville, Sévérien-Eugène Dalleggio, Karamanlidika: bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs. I, 1584-1850, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1958; Salaville, Sévérien-Eugène Dalleggio, Karamanlidika: bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs. II, 1851-1865, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1966; Salaville Sévérien-Eugène Dalleggio, Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs, III, 1866-1900, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1974; Balta, Evangelia, Karamanlidika: Additions (1584- 1900), Bibliographie Analytique, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1987; Balta, Evangelia, Karamanlidika: XXe siècle, Bibliographie Analytique, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1987; Balta, Evangelia, Karamanlidika. Nouvelles additions et compléments, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1997.

> ***Anden*** *Daniel Padişahin huzuruna çıkıp Şahzadenin çevaplarını bir bir ifade eyledi (bu esnade Şahzade 15 yaşında idi) (9/9-12)*
>
> ***anden*** *Patişahin çenazesini kaltırıp tefn eyleyüp şah İsmaıl tova ve sena ile tahta oturtular (59/20-23)*

• ***ondan***

Aşağıda geçtiği yerler verilen *ondan* sözcüğü metinde zarf göreviyle kullanımdadır. "daha sonra", "ardından" vb. anlamlar üstlenir.

> *şah İsmaıl* ***ondan*** *hazneye gelip bir heybe dolusu altun, kılıç ve mizrak aldı* ***ondan*** *ahurdan Kamer dayi alarak sarayina gelüp hazırlanmakda olduğunu validesi haber aldıkda heman padışaha varup – şah İsmaıl Güllüzarın arkasına gidiyor sen padışah olasın evladının çaresini görmeyesin dedi (23/24-24/8)*
>
> ***ondan*** *bir çeşme başına enüp orada muhabbet edip dururken – Arap, efendim çok zemandır biribirinizı görmediniz gelin şurada biraz Gülüzar hanım ile sarılup yatın (42/13-18)*

• ***anide***

Anide zarfı "o anda", "derhal", "hemen", "ansızın" anlamlarına gelir ve günümüz Türkçesinde kullanılmaz.

> *şimdi padişah Şah İsmaıle on beş dane minasip adamlar verin ki onlar ile ava gidip eğlesinler deyince,* ***anide*** *varip 20 yiğit bulup getirdiler (10/1-4)*
>
> *şimdi üzerimden iki tüy düşürdüm eğer orlırı [onları] alıp bir gözerini [gözlerine] sürecek olursa Allahın iziniyle* ***anide*** *açılır amma yazık ki bizim dilimizden anlamaz (54/5-9)*

• ***ande***

Metinde yalnızca bir yerde gözlenen ve aşağıda bağlamı verilen *ande* zarfı, *anide* zarfının sözlüklerde yer almayan bir biçimi olabileceğini düşündürür.

> *padişahim sizler eyi satraç bilirsiniz şah İsmaıl de bilir bir gün onu davet edip satraç oynarsınız o sizi yenerse sayılmaz siz onu yendiğinizde kollarını bağlarsın* ***ande*** *meramınızı icra idersiniz (48/16-21)*

• ***onda***

Eserde sadece bir yerde geçen *onda* sözcüğüyse "o anda" ya da "o arada" anlamlarında kullanılarak *anide* / *ande* zarflarıyla paralellik gösterir.

> *Beyitler temam olduğunda kocakarı – bu böyle olmaz gel oğlum sana iki nasıhat vereyim, yarın kızın babası bir iş içün babanın huzuruna çikacak sen* ***onda*** *hazır bulunup maddeyi ifade idersiniz (14/17-22)*

• ***birde***

Bu kullanım, "üstüne üstlük", "bunun üzerine" vb. karşılıklara gelen *bir de* yapısıyla ilgili değildir: *Ali, Ahmet bir de Hasan'ı Eskişehir'e giderken gördüm*. Yani her ne kadar *bir* adıyla *de* bağlacı birleşerek böyle bir anlam ilişkisi kurulmasına yol açsa da metindeki bağlamlardan *birden, aniden, o anda, bir de ne görsün* gibi anlamlar çıkarılabilir. Sözlüklerde ve dilbilgisi kitaplarında rastlanmayan bu yapı, eserin ilgi çekici yönlerinden biridir.

> *Şahzade başladı güneşi tutmak içün çabalamaya ve pek çok oğraşip kan ter içine battı,* ***birde*** *hoca içeri girip Şahzadeyi kan tere batmiş gördükde – Şahzade güleşecek bir şey bulamadınmı (8/12-17)*

*işte bunlar bir minasip isim üzerinde meşveret itmekde iken **birde** o derviş dikildi (9/18-19)*

***Birde** oğlan parmağındaki hatemi kıza verdi (13/13-14)*

*akşam yemeğini yeyüp yatmag üzere iken **birde** kulaklarına saz ve def sesi geldi (39/4-6)*

• ***düzelen-***

Düzelen- eylemi günümüz ölçünlü Türkçesinde kullanılmaz. Bunun yerine *sıralan-*, *sıraya gir-* eylemi tercih edilir.

*bu kızlar padişahın oğluna şirin görünmek ittaası ile bir birine nispetle giyinip ve **düzelenip** Gülşan bağcesine toldular (22/5-9)*

• ***yannış***

Yannış sözcüğü ölçünlü Türkiye Türkçesinde geçmezken bazı Anadolu ağızlarında kullanıldığı görülür. Sözcük, özellikle Orta Karadeniz ve İç Anadolu bölgelerinin kuzeyinde kalan bazı yörelerde (Tokat, Amasya, Samsun, Sivas vb.) *yānış* ve *yağnış* biçimlerinde "şeytan gibi", "akıllı", "yiğit", "açıkgöz" anlamlarında geçer.[11] Metindeki kullanım da bu anlamlarla örtüşür.

*Allah selamet versün, amma yolunun üstünde bir Arap var eli pek **yannış**dır kendini gözet (34/12-14)*

• ***zengi***

Bu, *üzengi* sözcüğünün Anadolu ağızlarında geçen bir biçimidir.[12] Metinde hem *zengi* hem de *üzengi* biçimi vardır.

zengi (34/18) ~ üzengi (35/4)

• ***tekerlen-***

Metinde bir yerde *yuvarlan-* anlamında geçen *tekerlen-* eylemi, günümüz ölçünlü Türkçesinde kullanılmazken bazı ağızlarda karşılaşılır.

*bunlar gürz gürze kılıç kılıca düşmekde iken en nihayeti arapın atı **tekerlenip** kendisi dahı düşdü (37/10-12)*

• ***herperi***

Herperi sözcüğünün ne anlama geldiği bilinmemekle birlikte bağlamdan "kesinlikle", "ne yapsak", "kolay kolay" gibi anlamları karşıladığı çıkarılabilir.

*vezir temenna edip – padişahim şah İsmaıl **herperi** kendini ele vermez gel şuna bir tertip idelim dedi (47/15-18)*

• ***hoşundu***

Bu sözcüğün yapısı hakkında kesin bir bilgi yoktur. Dilçin, sözlüğünde *hoşimdi* madde başını verir ve karşılığına "eh artık", "o halde", "pekâlâ" anlamlarını koyar.[13] Ergin, emir ekini incelediği bölümde emir şeklinin ikinci kişisinde günümüzde çok nadir olarak kullanılan *bakındı hele* ve eskiden kullanılmış *durundu* ifadelerinden bahseder. Burada ya *şimdi* / *şindi* ve *imdi* / *indi* sözcükleriyle birleşme olduğundan ya da *di* hitap edatının (ünlem) kalıplaşmasından söz edilebileceğini söyler. Sonuçta adı geçen sözcükte *di* hitap edatının bulunduğu yönünde görüş öne sürer.[14] Deny ise çalışmasında *gel imdi* örneğini vererek *imdi* sözcüğünün "öyleyse" anlamıyla emir kipinden sonra gelebildiğini aktarır. Buna

[11] Derleme Sözlüğü, IX-X-XI-XII. Ciltler, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 4171, Ankara, 1993.
[12] Derleme Sözlüğü, a.g.e, s. 4832.
[13] Dilçin, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 120, Ankara, 2009.
[14] Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım/Yayım/Dağıtım, s. 308, İstanbul, 2006.

benzer bir biçimde *hoş imdi* birleşiminin de bu kapsamda ele alınabileceğini, söyleyişte genelde *hoş undu (hoş umdu)* biçiminin tercih edildiğini söyler. Sözcüğün sitem ifade eden "oldu mu ya", "peki öyleyse zararı yok" anlamlarına geldiğini belirten Deny, bu türlü bir yapının daha derin bir incelemeye muhtaç olduğunun altını çizer.[15]

Görüldüğü gibi *hoşundu* sözcüğünün yapısı hakkında kesin bir şey söylemek güçtür. Ancak hem yukarda çalışmalarından alıntı yapılan araştırmacıların görüşleri hem de metinde sözcüğün bağlama kattığı anlam göz önünde tutulduğunda *bir sitem, beklenmedik bir durum karşısındaki ani tepki, kabulleniş* vb. anlamların söz konusu olduğu kolaylıkla anlaşılabilir.

> *Arap – şahzade iki gün gelmediğinde fesvese idüp açaba ne oldu deyü bir remil atup kan gözükdü Arap **hoşundu** dedi (51/14-17)*

• *ponçak*

Ponçak, ölçünlü dilde kullanılmayan halk ağzına ait bir sözcüktür. Anlamı "saçak, püskül"dür.[16]

> *aman baba beni askere gönder deyince çifçi askere yazdırip elli guruşa bir beygir, yüz paraya bir **ponçak** alıp, ve koynına bir az akce koyup dova edip yola kodu (55/3-7)*

• *neden*

Eserde yalnızca bir yerde geçen *neden* soru zarfı, günümüz Türkçesindeki gibi "hangi sebeple", "niçin" vb. nedenlik sorular sormak yerine "hangi şeyden", "nasıl" vb. gibi anlamları karşılar.

> *ey derviş benim Padişah olduğumu **neden** bildin (4/24-5/1)*

• *beraber*

Bu sözcüğün sözlük anlamı "birlikte", "bir arada"dır. Metinde dört yerde karşılaşılan bu sözcük, iki yerde sözlük anlamıyla kullanılırken diğer iki yerde "yanına", "beraberine" vb. anlamlarındadır.

> *padişahim bizler şahzade ile ava gitdiğimiz zeman, tağın birinde bir yola gidüp birimizi **beraber** almadı sonra yanımıza geldi ise bakdık yüzü solmuş (17/8-12)*
>
> *aradan bir kaç gün şah İsmaılin validesi hanum sultan **beraber** beş on çariye alarak – varaım bakayım gelinlerim ne yapior deyü şah İsmaılin konağına getdi (46/11-15)*

• *beyit*

Temel anlamıyla "iki dizeden oluşan şiir parçası" demek olan *beyit*, türkülü halk öykülerinde "dörtlük" yerine kullanılan bir terim haline gelmiştir. Aslında divan edebiyatı terimi olan beyiti halk şairleri de benimsemiştir. Bu metinde de geçtiği tüm yerlerde iki dizeli şiir parçalarını değil dörtlükleri niteler.

> *imdi Şah İsmaıl atına binip ayrılık **beyit**leri söylediler.*
>
> *Melıl melıl bakan dilber. / döner bir yana ayrılık / yandı vicudim kül oldu /olan divane ayrilik (13/15-20)*

• *yandır-*

Günümüzde *yan-* eylemi tek başına kullanıldığında üzerine yaptırım eki almaz. Eğer biri tarafından *yan-* eyleminin gerçekleştirildiği bildirilmek istenirse *yaktır-* eylemi tercih edilir.

> ***yandırır** güllü ormani (57/4)*

---

15 Deny, Jean, Türk Dil Bilgisi, çev. Ali Ulvi Elöve, Kabalcı Yayınevi, s. 647, İstanbul, 2012.
16 Derleme Sözlüğü, a.g.e, s. 3468.

• ***beni tek***

Bu dörtlüğün son dizesindeki *tek* sözcüğü dikkat çekicidir. Bilindiği üzere *tek*, Eski Türkçede "gibi" anlamında bir edattı.[17] Tarama Sözlüğünde de bu sözcüğe "gibi" karşılığıyla rastlanır.[18] Bazı Anadolu ağızlarında yine "gibi" anlamında yaşadığı görülen *tek*[19] *Hekaye-i Şah İsmail ve Gülüzar Hanum*'da dörtlüğün ve dizenin bağlamı ele alındığında benzerlik belirterek "gibi" karşılığında kullanılmıştır.

> *Olaki cemalin görem /gör beni meydana gidem / muhabbete sana varam / göresin* ***beni tek*** *aslani (57/5-8)*

Sözcük Öbekleri

• ***ne demek olsun***

Ne demek olsun ifadesi, üç yerde geçer. Bir yandan "neden", "niye", "niçin" gibi anlamlar üstlenirken diğer yandan bir şaşkınlık, beklenmedik bir duruma karşı tepki sözü olarak öne çıkar. Ayrıca günümüz ölçünlü dilinde kullanılmayan bu yapının yalnızca konuşma cümlelerinde geçiyor olması ilgi çekicidir.

> *oldem hanım Sultan dedi: efendim* ***ne demek olsun ki*** *siz dahı ah çekesıniz; elhamdulillah ne eksiğimiz var (3/10-13)*
>
> ***ne demek olsun*** *ben kızımı padişahın oğluna vermem dedi (19/20-21)*
>
> *ey efendım sizin ah etmeniz* ***ne demek olsun*** *(33/18-19)*

• ***dolup boşan-***

Dolup boşan- deyimine Türk Dil Kurumu Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü'nde rastlanmamakla birlikte metinde geçtiği yerde gerçek anlamda bir maddenin dolup boşalmasından söz edilmediği açıkça sezilir. Burada kişinin yıllar boyu edindiği tecrübelerden, görmüş geçirmişliğinden söz edilir. Ayrıca bugünkü dilde *dolup boşal-* şeklinde olan deyimin ikinci unsuru olan *boşa-* eylemine gelen dönüşlülük ekinde bir değişim görülür.

> *bu kulunuz bunca vakıt seyahim görmediğim serencam kalmadı kaç kere* ***doltuk boşandık****, senin Padişah ve yanındakinın vezir olduğunu bilmez isem yazık benim dervişliğime (5/2-6)*

• ***ne bakarsın***

Bu öbek günümüzde kullanımda değildir. Onun yerine bugün *bir de ne görsün* kullanılır. Bir "şaşkınlık", "hayret", "garipseme" anlamlarının bulunduğu *ne bakarsın* yapısının ünlem özellikleri taşıdığı söylenebilir.

> *o perdeyi açup* ***ne bakarsın*** *bir ala kız gergef işler (29/2-3)*
>
> *lergerin kapağını açdı* ***ne bakarsın*** *kan ile pişmiş pilav (35/1-2)*
>
> *hamallar saraya yetişdikde padişah bütün riçalü kibarı cem edüp onların önüne boşaltsın ki* ***ne bakarsın*** *gönderdiği cariyelerin başları hep kesilmiş (52/11-14)*

• ***arkasına git-***

Aşağıdaki geçtiği yer verilen *arkasına git-* yapısına günümüzde başvurulmaz. Bunun yerine *Gülüzar'ın arkasından / peşine / peşinden gidiyor* biçimleri günümüz Türkçesinde tercih edilir. Burada {-dan} durum ekinin işlevini {-a} durum ekine bıraktığı söylenebilir.

---

17 von Gabain, Annemarie, Eski Türkçenin Grameri, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 99, Ankara, 2007.
18 Dilçin, Cem, a.g.e, s. 218.
19 Derleme Sözlüğü, a.g.e, s. 4747.

*şah İsmaıl Güllüzarın **arkasına gidiyor** sen padışah olasın evladının çaresini görmeyesin (24/5-8)*

• *bir yol ile*

Metinde geçen *bir yol ile* öbeği yerine bugün *bir şekilde* ifadesi tercih edilir.

*valide şimdi **bir yol ile** Gülüzarın evine gitip bu tarağı onun eline veresin (40/24-40/2)*

• *şu defa*

Günümüz Türkçesinde böyle yapılarda *şu* yerine *bu* işaret sıfatı kullanılır.

*yazik ki arap **şu defa** mizaçsız olduğundan bir remil atamıdı (48/22-24)*

• *bir saat evvel*

Aşağıdaki cümlede geçen *bir saat evvel* yapısı bugünkü ölçünlü Türkiye Türkçesinde yoktur. Bunun yerine *bir an evvel / bir an önce* biçimleri vardır. Metinde zamanın bölünemeyecek kadar kısa olan parçası anlamındaki *an* sözcüğüne rastlanmaz.

*ayde çabuk **bir saat evvel** katledin (51/1-2)*

namaza meşgul ol-

Namaza meşgul ol- yapısı bugünün Türkçesinde *namazla meşgul ol-* biçimindedir. Buradaki {-A} ekinin *ile* edatının görevini üstlendiği ve zarf tümleci yaptığı düşünülebilir.

*o çeşmeden abtset[abdest] alıp **namaza meşgul oldular** (4/19)*

• *çok fakirler, on beş tane münasip adamlar, iki gözler, birkaç nasıhatlar*

Eserde çokluk ekinin kullanımında farklılıklar görülür. Sayı sıfatlarının, bazı belgisiz sıfatların ardından gelen adlar, Türkiye Türkçesiyle örtüşmeyecek biçimde çokluk eki alırlar.[20]

*Padişah gayet sevınip **çok fakırlere** bahşiş eyledi (6/15-16)*

*şimdi padişah Şah İsmaıle **on beş dane minasip adamlar** verin ki onlar ile ava gidip eğlesinler deyince, anide varip 20 yiğit bulup getirdiler (10/1-4)*

*güvercinlerin şu kelamlarını işitdiği gibi ellerini iki yanına sürüp o tüyleri bulup ve **iki gözlerine** sürüp kalkıp bir rikat namaz kıldıkda anide **iki gözleri** açilip… (54/11-15)*

*babası **bir kaç nasıhatlar** verip şah İsmaılı kandıramayup gazebe gelerek var cehenneme git deyüp huzurundan kovdu (23/21-24)*

---

[20] Ergin, asıl sayı sıfatlarının *bir* dışında hepsi mana bakımından çokluk ifade ettikleri için bunlarla yapılan sıfat tamlamalarında isim unsurunun esas itibariyle çokluk şekline sokulamayacağını ifade eder. Fakat Türkçede eskiden beri bunun istisnalarının bulunduğunu belirten Ergin, Eski Anadolu Türkçesinde *kırk yigitler*, eskiden beri kullanılan *kırk haramiler*, bugünkü *dört büyükler*, *üç silahşörler*, *üç ahbap çavuşlar* örneklerinin var olduğunu söyler. Deny, İslam tasavvufu türbesinde *üçler*, *yediler*, *kırklar* gibi kullanımların olduğunu ve yine *üç aylar* (Recep, Şaban, Ramazan) biçimindeki özel ifadelerin bulunduğunun altını çizer. Banguoğlu da Ergin ve Deny gibi sayı sıfatı almış adların çokluk eki alamayacağını belirtir. (*üç gün*, *beş çocuk*, *yedi metre* vb.) Ancak bazen bilinen kişiler veya nesneler topluluğuna ad olmak üzere doğrudan doğruya sayı sıfatlarına ya da onların belirttikleri adlara çokluk eki getirilebileceğini ifade eder: *kırklar*, *yediler*, *otuz beşler*, *dört büyükler*, *yedi deliler*, *kırk haramiler*, *altı kızlar*, *Çiftehavuzlar* (İstanbul), *Beşevler* (Ankara) gibi. Türkçede sıfat ve nitelediği ad arasında sayı, cinsiyet, durum ekleri açısından uyum bulunmadığını belirten Demir-Yılmaz, sayı uyumsuzluğunu İngilizceyle karşılaştırır. İngilizce *threebook-s* yapısında ikinci öge çokluk eki alırken, Türkçe *üç kitap* tamlamasında *kitap* eksizdir. Karaağaç da bu tür yapılarda kalıplaşma ve kullanım sıklığının yanı sıra çeviri yapıların etkisinde de söz edileceğini söyler. Üstünova, {-lAr} ekinin temel işlevinin çokluk belirtmekle birlikte *beşevler*, *binelli konutlar*, *yüzbir evler* vb. semt adlarında topluluk adı yaptığını, *üç silahşörler*, *kırk haramiler* vb. kullanımlarda da grup adı oluşturduğunu söyler. Metinde geçen kullanımlarda ne Banguoğlu'nun ifade ettiği, bilinen kişiler veya nesneler topluluğuna ad olma durumu ne de Üstünova'nın sözünü ettiği grup ya da topluluk işlevi yoktur. Burada sıradan, herkesçe bilinmeyen, kalıplaşmadığı düşünülen bir yapı mevcuttur. Birkaç örnekte karşılaşılan bu durumun kaynağı ya baskı hatasında ya da eseri yazıya geçirenin dikkatsizliğinde aranabilir.

Kalıp Yapılar

Ele alınan metin, bir halk hikâyesi olması nedeniyle dilin anlatım gücüne güç katan kalıp yapılardan epeyce yararlanır. Deyimler ve kalıp sözler açısından zengin görünen metinde atasözlerinden hiç yararlanılmaması oldukça ilgi çekicidir.

Hikâyede geçen deyimler, bugün hâlâ kullanımdadır. Bu da deyimlerin köklerinin ne kadar sağlam olduğuna kanıttır. Ancak bazı deyimler, ölçünlü dildeki kullanımlardan farklılıklar sergiler. Halk söyleyişlerinin esnekliği ve çeşitliliği göz önünde tutulduğunda bu farklılıklar oldukça doğaldır. Aşağıda metinde ölçünlü dilden değişiklikler gösteren bazı deyimler sunulmuştur.

Metindeki Biçim	**Ölçünlü Kullanım**	**Anlam**
yakasi tutuş- (11/17-18)	etekleri tutuş-	çok telaşlan-
nasıhat ver- (14/19)	nasihatte bulun-	nasihat et-
derde oğra- (16/15)	derde (dertlere) düş-	sorunla karşılaş-
murada maksuda er- (18/24)	murada (muradına) er-	isteğine kavuş-, dileği gerçekleş-, arzusu yerine gel-
uykuya var- (20/10-11)	uykuya yat-	uyumak için yat-
aklını yitir- (21/1)	aklını oynat-	çıldır-
kırklar ile birleş- (23/5)	kırklara karış-	bir kimse artık ortalarda görünmez ol-
velvele düş- (23/7)	velvele kop-	büyük gürültü çık-
çare gör- (24/8)	(bir şeyin) çaresine bak-	gerekeni yap-, çözüm yolu ara-
südüni helal eyle- (24/20)	hakkını helal et-	hakkını, emeğini bağışla-
ciğerimi dağla- (24/24)	yüreğini dağla- / ciğerini yak-	büyük acı çek-
aklını al- (26/4)	aklını başından al-	bir şey birini düşünemeyecek bir duruma getir-, çok şaşırt-
çiğerimi del- (26/18)	(birinin) ciğerini yak-	bir kimseye büyük bir acı çektir-
hasret al- (29/15)	hasret gider-	özleme son ver-, kavuş-
kanı tepesine fırla- (39/17)	kan (kanı) başına çık- (sıçra- veya toplan-)	öfkelen-
efkare gel- (41/6)	efkâr bas-	tasalan-, kaygılan-
yola ko- (55/6-7)	yola vur-	yolcu et-, uğurla-
söze gel- (58/10-11)	söze başla-	konuşmaya başla-, bir konuya gir-

SONUÇ

Sonuç olarak eserin, Osmanlı Türkçesi edebi dilinin muhafazakâr yapısını yansıtmakla birlikte konuşma dilinin etkilerine de açık olduğu söylenebilir. Yüzyıllarca dilden dile, gönülden gönüle yayılan Şah İsmail Hikâyesi'nin bu baskısı, Türkçenin en arı örneklerinden biridir. Yazı geleneklerinde genellikle din içerikli eserlerin yoğun olduğu bilinen Karamanlılar, bu aşk öyküsünü defalarca basarak bir başka yönlerini daha ortaya koyarlar. Onlar, Anadolu'nun bir parçasıydılar ve Türkçenin baştan sona tüm özelliklerine hâkimdiler. Bunun en büyük kanıtı, bu eserdir, eserin özbeöz Türkçeyle yazılmasıdır.

KAYNAKÇA

Balta, Evangelia, "Karamanlıca Kitapların Önsözleri", çev. Herkül Millas, Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları, S. 74, s. 18-20, İstanbul, 1990.

Balta, Evangelia, Karamanlidika. Nouvelles additions et compléments, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1997.

Balta, Evangelia, Karamanlidika: Additions (1584-1900), Bibliographie Analytique, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1987.

Balta, Evangelia, Karamanlidika: XXe siècle, Bibliographie Analytique, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1987.

Banguoğlu, Tahsin, Türkçenin Grameri, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.

Demir, Nurettin-Emine Yılmaz, Türk Dili El Kitabı, Grafiker Yayınları, Ankara, 2010.

Deny, Jean, Türk Dil Bilgisi, çev. Ali Ulvi Elöve, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2012.

Derleme Sözlüğü, IX-X-XI-XII. Ciltler, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Dilçin, Cem, Yeni Tarama Sözlüğü, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2009.

Eckmann, Janos, "Anadolu Karamanlı Ağızlarına Ait Araştırmalar I, Phonetica", Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi, C. VIII, s. 165-200, Ankara, 1950.

Eckmann, Janos,"Karaman Edebiyatı", çev. Rezzan Algül, Türk Dünyası Edebiyatı I, haz. Halil Açıkgöz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 20-37, İstanbul, 1991.

Eckmann, Janos,"Karaman Edebiyatı", çev. Rezzan Algül, Türk Dünyası Edebiyatı I, haz. Halil Açıkgöz, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, s. 20-37, İstanbul, 1991.

Ergin, Muharrem, Türk Dil Bilgisi, Bayrak Basım/Yayım/Dağıtım, İstanbul, 2006.

Eyice, Semavi, "Gyula Moravscik, Byzantinoturcica, I. Die byzantinischen Quellen der Geschichte der Türkvölker (= Türk milletlerin tarihlerine dair Bizans kaynakları), II. Spachreste der Türkölker in den byzantinischen Quellen (= Bizans kaynaklarında Türk milletlere ait dil kalıntıları)", Türk Tarih Kurumu Belleten, Türk Tarih Kurumu Yayınları C. XXIV, S. 95, s. 493-497, Ankara, 1960.

Güngör, Harun, "Karamanlıca (Grek Alfabeli Türkçe) Bir Kitabe", Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, S. 33, s. 95-101, İstanbul, 1984.

Karaağaç, Günay, Türkçenin Dil Bilgisi, Akçağ Yayınları, Ankara, 2012.

Salaville Sévérien-Eugène Dalleggio, Karamanlidika. Bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs, III, 1866-1900, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1974.

Salaville, Sévérien-Eugène Dalleggio, Karamanlidika: bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs. I, 1584-1850, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1958.

Salaville, Sévérien-Eugène Dalleggio, Karamanlidika: bibliographie analytique d'ouvrages en langue turque imprimés en caractères grecs. II, 1851-1865, Centre d'Études d'Asie Mineure, Athènes, 1966.

Tekin, Talat, "Çeşitli Alfabelerle Türkçe Yazılar: Grek Alfabesiyle Türkçe", Tarih ve Toplum, İletişim Yayınları, S. 3, s. 20-23, İstanbul, 1984.

Üstünova, Kerime, Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi), Sentez Yayıncılık, Bursa, 2012.

von Gabain, Annemarie, Eski Türkçenin Grameri, çev. Mehmet Akalın, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, 2007.